

»MARIBOR OB MORJU«: ZVEZA KOMUNISTOV SLOVENIJE IN VPRAŠANJE POSELITVE KOPRSKEGA OKRAJA V LETIH 1945–1965

Lev CENTRIH¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

»Maribor ob morju«: Zveza komunistov Slovenije in vprašanje poselitve Koprškega okraja v letih 1945–1965

Avtor v članku obravnava poseljevanje Koprškega okraja po drugi svetovni vojni. V prvih povojnih letih so se na Koprsko iz notranjosti Slovenije večinoma priseljevali strokovni in politični kadri, v poznejšem obdobju pa so se priseljenci zaposlovali kot industrijski delavci. Po avtorjevi hipotezi so komunistične oblasti načrtno spodbujale priseljevanje samo v prvem obdobju, pozneje pa so ti procesi potekali precej bolj spontano.

KLJUČNE BESEDE: priseljevanje, nacionalno vprašanje, Zveza komunistov Slovenije, Primorska, slovenska Istra, Izola, Koper

ABSTRACT

“Maribor by the Sea”: The League of Communists of Slovenia and the Question of the Settlement of the Koper District 1945–1965

In the article the author deals with reflections on the settlement of the Koper District (Koprski okraj) after the Second World War. In the first post-war years, Koper was mostly settled by professionals and political functionaries, and later by other people from various social strata. According to the author’s hypothesis, the communist authorities systematically encouraged settlement only during the first period, and later these processes took place more spontaneously.

KEY WORDS: settlements, national question, League of Communists of Slovenia, Koper, Primorska, Slovenian Istria, Izola, Koper

¹ Dr. sociologije, asistent z doktoratom za področje zgodovine; Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Oddelek za zgodovino in Inštitut za medkulturne študije, Titov trg 5, SI-6000 Koper; Inštitut za civilizacijo in kulturo, ICK, Beethovnova ulica 2, SI-1000 Ljubljana; lev.centrih@fhs.upr.si — Članek je rezultat temeljnega raziskovalnega projekta »Nadzor nad migracijami na Slovenskem od Avstro-Ogrske do samostojne Slovenije« (J6-8250 (B)), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Avtor se zahvaljuje anonimnemu recenzentu/recenzentki za nadvse koristne kritične pripombe, popravke in nasvete.

UVOD

Koprski okraj so v desetletju po drugi svetovni vojni doletele vélike populacijske spremembe. V tem času je z območja več kot polovica prebivalstva odšla v Italijo; najprej v Trst, nato pa pogosto v druge evropske države in celo na druge celine. Med njimi je bilo največ Italijanov, precej Slovencev, v manjšem deležu tudi Hrvatov. Problematika je v mednarodni in slovenski stroki doslej že zelo dobro raziskana. Vprašanja migracij s tega prostora so se lotevali raziskovalke in raziskovalci s področij geografije, demografije, zgodovine, sociologije, ekonomije in antropologije. Statistični podatki migracijskih tokov v Koprskem okraju so bili zbrani in interpretirani že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja (Titl 1961, 1965). Zgodovinopisje je pozneje prispevalo analizo organizacije vojaško-civilne uprave in najpomembnejših političnih dogodkov, ki so dinamizirali migracijska gibanja tega območja (npr. Troha 2000a; Godeša 2000; Čelik 2013).

Ustrezno je bil ovrednoten pomen Trsta kot gravitacijskega jedra za različne migracije v tem prostoru že stoletje pred usodnimi dogodki po drugi svetovni vojni (npr. Panjek 2011; Kalc 2015). Poleg tega so za raziskovanje migracij na voljo pomembne »mikroštudije« mest, med njimi Izole in Pirana, Rudnika premoga Sečovelje (Kramar 2002; Pletikosić 2000, 2006) in spominska literatura (Perovšek 1995). Sociološki in ekonomski pristop k zgodovini migracij Koprskega okraja je v zadnjih dveh desetletjih pod vprašaj postavil negibnost nacionalnih identitet v tem prostoru in ponudil vrsto dokazov neujemanja med maternim/občevalnim jezikom in nacionalno pripadnostjo (Gombač 2005; Panjek 2011).

Tema pričujočega članka je vprašanje, kako so si slovenske politične oblasti zamišljale ponovno poselitev obalnih mest, ki so izgubila večino prebivalstva. Navedene raziskave so zelo natančno analizirale dinamiko izseljevanja iz obalnih mest in njihovega zaledja, prav tako so zabeležile priseljski tok iz notranjosti Slovenije in drugih jugoslovanskih republik, pa tudi primere negativnih odzivov na prišleke. Nedorečene so ostale pri vprašanju, kakšen odnos so imele do novih priselitev slovenske politične oblasti. Izseljevanje iz Koprskega okraja je postalo zares množično šele sredi petdesetih let. Kljub temu so politične oblasti zaskrbljenost nad pomanjkanjem delovne sile izražale že v času bolj postopnega izseljevanja. Povedano drugače: zastavlja se vprašanje, kako so povojne slovenske politične oblasti regulirale tokove priseljevanja v Koprski okraj; ali so za te potrebe izdelale kakšen konkreten načrt ali so delovale bolj stihijsko, tj. glede na okoliščine? Obstoječa literatura na ta vprašanja ponuja dva različna odgovora: Jure Gombač, ki je v svoji analizi beležil pritok novih priseljencev, ocenjuje, da so slovenske oblasti populacijsko praznino na Koprskem načrtno zapolnile z ljudmi iz notranjosti (Gombač 2005: 11); France Perovšek, v zgodnjih petdesetih letih predstavnik Vlade Ljudske republike Slovenije (LRS) v coni B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), pa v svojih spominskih pripoveduje, da ustrezen, celostno zastavljen naselitveni načrt za Slovenijo sploh ni obstajal (Perovšek 1995: 188). Naseljevanje ljudi iz notranjosti Slovenije je bilo po njegovem »prepočasno in premalo sistematično« (prav tam).

Namen pričujočega članka je na podlagi arhivskih virov analizirati, kako so se slovenski komunisti spoprijemali s problemom ponovne poselitve obalnih mest. Kdaj je problem novih poselitev teh mest sploh nastal? Kako je bilo spoprijemanje s problemom novih poselitev povezano s komunističnim razumevanjem reševanja nacionalnega vprašanja? Priselitve v Koprsko primorje so imele po eni strani povsem ekonomsko funkcijo, saj je bilo treba po odhodu italijanske populacije zapolniti manko delovne sile in strokovno-administrativnega kadra. Po drugi strani pa je bila več kot desetletje po osvoboditvi aktualna poprava posledic fašistične raznarodovalne politike. Ali so bile nove poselitve razumljene kot sredstvo za odpravljanje teh posledic?

Časovno raziskava zajema obdobje 1945–1965, tj. čas dveh režimov upravljanja države in narodnega gospodarstva: od centralnoplanskega režima po sovjetskem vzoru, do samoupravno-decentraliziranega. Izhodišče raziskave je hipoteza, da je bilo vprašanje ponovne poselitve Koprškega okraja za oblasti v obeh obdobjih predvsem vprašanje upravljanja z delovno silo, iz česar sledi, da imamo potencialno opravka z dvema strategijama upravljanja z migracijami: 1) režim stroge regulacije, kjer se alokacija delovne sile obravnava enako kot alokacija drugih sredstev, tj. finančnih tokov in blaga; 2) režim decentralizacije, v katerem se razvije trg delovne sile, s tem pa tudi svobodnejši in stihijski tok migracij, s katerimi imajo bolj kot centralne politične oblasti in organi opravka gospodarske organizacije, zavodi za zaposlovanje in lokalne skupnosti.

V prvem delu članka predstavljam uporabljene arhivske vire, v drugem delu politične prioritete Komunistične partije/Zveze komunistov v Koprskem okraju, v tretjem delu pa analiziram odnos komunistov do priselitev v obalna mesta, na koncu sledi sklep.

Ker se članek omejuje na dokumente organov Komunistične partije/Zveze komunistov, ne pa tudi drugih pomembnih institucij oblasti, kot na primer Socialistične zveze delovnega ljudstva, Ljudske mladine Slovenije, Izvršnega sveta/Vlade LRS, so sklepne ugotovitve predstavljene samo v obliki hipotez in ostajajo odprte za nadaljnje raziskovanje.

ORGANIZACIJSKA STRUKTURA KPS/ZKS V KOPRSKEM OKRAJU IN ARHIVSKI VIRI

Koprski okraj je po drugi svetovni vojni najprej spadal v cono B Julijske krajine, od leta 1947 do londonskega memoranduma leta 1954 pa v cono B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), v obeh primerih je bil pod Vojaško upravo Jugoslovanske armade (VUJA). V civilnoupravnem pogledu je bil Koprski okraj do leta 1952 del Istrskega okrožja, katerega najvišji organ je bil Istrski okrožni ljudski odbor (Troha 2000b: 259; Kramar 2002: 91). V političnem pogledu je v Koprskem okraju ob nekaj marginalnih meščanskih strankah po dogovoru med Komunistično partijo Italije (KPI) in Komunistično partijo Slovenije (KPS) od avgusta 1945 obstajala Komunistična partija Julijske krajine (KPJK), dejavna tako v coni A kot v coni B. KPJK je bila samostojna politična

organizacija samo na papirju, saj je imela v njej odločujoči vpliv KPS, kar je botrovalo številnim konfliktom z vodstvom KPI. Prvi sekretar KPJK je bil namreč Boris Kraigher, eden vodilnih slovenskih komunistov (Troha 1993: 155). France Perovšek se je spominjal: »Partijsko smo bili z Ljubljano dejansko najmanj toliko povezani kot z vodstvom KPJK v Trstu. Osebnostno sem se kot gost udeleževal vseh pomembnejših sestankov, ki jih je imel CK KPS s slovenskimi okrožnimi in občasno tudi z ostalimi vodstvi« (Perovšek 1995: 97).

Leta 1947 se je zaradi spremenjenih političnih okoliščin KPJK preimenovala v KP STO. Branko Babič je na mestu sekretarja zamenjal Kraigherja, ki je postal slovenski minister za notranje zadeve. Po sporu z informbirojem leta 1948 je v KP STO prišlo do razkola; odslej so partijske organizacije v obeh conah delovale ločeno, ime KP STO pa se je v obeh conah ohranilo do petdesetih let (Kramar 2002: 52). Okrajni komite (OK) Koper, v katerega sta takrat spadali tudi mesti Izola in Piran, je bil tako še naprej formalno del posebne komunistične partije, dejansko pa je bil podrejen KPS in njegovemu CK v Ljubljani. Sklep Politbiroja CK KPS iz septembra 1949 je bil glede tega izrecen: »OK Koper ostane formalno vključen v Partijo STO-ja, interno pa ga je treba podrediti našemu CK-ju. Organizirati oddelke pri OK in jih vezati na naš partijski aparat. Isto velja za vse množične organizacije in oblast.«¹

CK KPS je torej v celoti nadzoroval delovanje komunistične partije v Koprskem okraju. OK Koper je bil dejansko v enakem položaju kot okrajni komiteji drugod po Sloveniji. Iz tega sledi, da je arhivski fond CK ZKS pomembno izhodišče za raziskovanje političnega in družbenega življenja v povojnem Koprskem okraju tudi za obdobje pred londonskim memorandumom 1954, ko je bilo to območje uradno priključeno Sloveniji oziroma Jugoslaviji.

KPS/ZKS je bila v povojnem obdobju vodilna politična sila na Slovenskem. Sekretar OK ZKS Koper, Albert Jakopič – Kajtmir, je leta 1961 pojasnjeval: »V revolucionarni borbi za oblast in pa za njeno utrditev mora seveda Komunistična partija doseči maksimalno koncentracijo oblasti v svojih rokah.«² Koncentracija oblasti med drugim predvideva zbiranje informacij o vseh bistvenih področjih družbenega, gospodarskega in političnega življenja. Drugače kot pri meščanskih političnih strankah v Zahodni Evropi so bili organi komunističnih partij v Jugoslaviji in na »Vzhodu« država v malem. Ohranjeni dokumenti teh organov so zato za raziskovalce zgoščen povzetek vseh pomembnejših dogajanj iz kulture, gospodarstva, politike, nemalokrat pa tudi iz vsakdanjega in zasebnega življenja nekega družbenega okolja. Vsekakor gre za pristranske povzetke preteklosti – ker nepristranskih poročil pravzaprav ni, jih ne moremo pričakovati niti od organizacij in administrativnih organov v politično mnogo bolj tekmovalnih družbah, kot je bila takratna slovenska.

1 Arhiv Republike Slovenije, AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 2, a. e. 24–167, Zapisnik seje politbiroja CK KPS, 20. 9. 1949.

2 AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 1604, a. e. 113, Gradivo za seminarje s člani občinskih komitejev in Okrajnega komiteja ZKS Koper, 1961, str. 2.

Za članek sem največ izčrpnih informacij pridobil iz zapisnika seje CK ZKS s člani OK ZKS Koper (julij 1953) in iz zapisnika 1. konference ZK okraja Koper z dne 22. in 23. februarja 1956 v Portorožu. Sledijo zapisniki in poročila sestankov OK ZKS Koper iz srede petdesetih let in Občinskega komiteja ZKS Koper iz šestdesetih let, med katerimi je zlasti zanimiva analiza z naslovom Kratek pregled družbenogospodarskega razvoja Slovenskega Primorja (1954). Pomembni so tudi zapisniki, poročila in drugo gradivo Tržaškega in Istrskega okrožja 1945–1950, ki so del fonda CK ZKS. Tam se nahajajo dolgi sezname oseb, ki so odšle oziroma pobegnile iz primorskih mest takoj po vojni, pa tudi informacije o gospodarskih in političnih problemih na Koprskem v obdobju do londonskega memoranduma. Nadvse povedni so tudi zapisniki, poročila in analize osnovnih organizacij ZKS v podjetjih okrajev Gorica, Kočevje, Koper (1956), kjer so podatki o fluktuaciji delovne sile pa tudi o mednacionalnih odnosih v podjetjih. Zanimiv vir so dnevne informacije organizacijsko- inštruktorske uprave pri CK KPS/ZKS, ki so beležile zelo različne podatke, od obiskovanja verskih obredov partijskega članstva do gospodarskih problemov. Za obravnavano tematiko so bili najmanj izčrpnih zapisniki sej Politbiroja in CK KPS/ZKS.

PRIORITETE POLITIČNEGA DELA KPS/ZKS V KOPRSKEM OKRAJU V PRVIH POVOJNIH LETIH IN VPRAŠANJE POSELJEVANJA

Iz arhivskega gradiva fonda CK ZKS je razvidno, da so bile temeljne prioritete komunistov na Koprskem v povojnem obdobju agrarna reforma, industrializacija, volitve v ljudske odbore, informbirojevci in Katoliška cerkev. Navedene prioritete se niso razlikovale od tistih, ki so Partijo zaposlovale v notranjosti Slovenije, v splošnem pa ne tudi drugod po Jugoslaviji. Na Koprskem je bil položaj bolj zapleten zaradi negotovega statusa cone B STO, saj se do petdesetih let ni vedelo, ali bo teritorij pripadel Jugoslaviji ali Italiji. Priključitev cone B Jugoslaviji, tj. Sloveniji in Hrvaški, je oblasti zelo skrbela, zlasti intenzivno po letu 1947, ko je Gorica pripadla Italiji, dokončni status Trsta pa je ostal nerešen. Ker prisotnost Vojaške uprave Jugoslovanske armade sama na sebi ni zagotavljala, da bo teritorij dejansko ostal pod nadzorom Jugoslavije, je bilo za oblasti ključno, da večino prebivalstva pridobijo za novo jugoslovansko državo. Bistvenega pomena je bila gospodarska obnova, ki bi prebivalcem v Jugoslaviji omogočila vsaj primerljivo, če že ne boljše življenje kot ljudem v Coni A STO. Problemi, ki so ob tem nastali, so bili v določeni meri lokalna posebnost. Številna partijska poročila in analize so kot temeljni problem vse do srede petdesetih let v ospredje postavljali izgubo Trsta in Gorice, kamor je dolga desetletja gravitiralo lokalno gospodarstvo. Številni delujoči industrijski obrati so bili surovinsko in drugače povezani s Trstom, lokalno prebivalstvo pa je bilo tam ali zaposleno ali pa je tja prodajalo svoje kmetijske izdelke:

Komercialni center konzervne industrije, tj. generalne direkcije tovarn Ampelea in Arrigoni, ki so vodile vse komercialno in finančno poslovanje svojih podjetij, so ostale v Trstu, s čimer so ta izgubila ves trgovski stik s svetom in se znašla brez potrebnega obratnega kapitala, brez potrebnih surovin in z zalogami produktov vojnega izvora. Podobna usoda je zadela tudi ostalo industrijo, ki je bila navezana na uvoz surovin iz Italije in na plasman produktov v inozemstvo.³

Enake težave so takrat pestile tudi ozemlje, ki je že leta 1947 po pariški mirovni pogodbi pripadlo Jugoslaviji, kjer je zaradi sprememb po letu 1947 »znaten del prebivalstva [...] prisiljen, da se bodisi povrne nazaj v kmetijsko proizvodnjo, kar je povzročalo v nekaterih krajih agrarno prenaseljenost; ali pa da se izseli in si poišče zaposlitve drugje«. ⁴ Rešitev se je ponujala v gospodarski integraciji tega prostora z Jugoslavijo:

Normalizacijo gospodarskega stanja v Istrskem okrožju in s tem rešitev številnih vprašanj tamkajšnje industrije je v veliki meri možno izvesti le s popolno gospodarsko naslonitvijo tega teritorija na FLRJ, ki bi tako v pogledu preskrbe s surovinami kot v pogledu plasmana produktov prevzela vlogo Trsta in tako ponovno vzpostavila veliko industrijo, ki v sedanjih pogojih nima nikakih življenjskih pogojev.⁵

Poleg novega trga bi bile nedvomno potrebne tudi znatne investicije. Gotovo so obstajale tudi potrebe po novi delovni sili, čeprav nas statistični podatki napeljujejo k sklepu, da so bile te potrebe neprimerno večje pozneje, po letu 1953, ko je izseljevanje postalo bolj množično. Iz Okraja Koper se je v letih 1945–1950 po podatkih Vuje legalno in ilegalno odselilo več kot 5500 ljudi, do oktobra 1953 vsega skupaj 9008 (Troha 2000b: 260; Gombač 2005: 131). V letih 1953–1958 se je izselilo več kot 16.000 oseb (Troha 2000b: 260–261). V prvih povojnih letih se je sprva izseljevalo kmečko prebivalstvo, v samo treh letih se je, na primer v Kortah in Pomjanu, število prebivalcev znižalo za 25 oziroma 20 odstotkov, medtem ko so obalna mesta sprva doživela porast.

Med izseljenci je bilo največ gospodinj, ki so službovale v Trstu, z otroki, delavcev, ki so delali v ladjedelnicah, in mornarjev (Titl 1961: 17–18). Do občutnega upada števila delovne sile je prišlo, na primer, tudi v tovarni konzerv Arrigoni v Izoli, ki je leta 1946 zaposlovala 741 delavcev, dve leti pozneje pa samo 430. Pri tem je treba upoštevati, da se je ne glede na upad produktivnost celo povečala, z 802 t na 1100 t konzerv (Kramar 2002: 145–48). Kljub temu je bil upad števila industrijske delovne sile bistveno manjši kot pozneje. Pomembni obrati v Izoli, kot so zgoraj omenjeni Ampelea, Arrigoni kot tudi Mehanotehnika in Lesna galanterija, so v letih 1954–1956 izgubili do 90 odstotkov delovne sile (prav tam: 196). Izseljeval se je strokovni kader,

3 AS 1589/III, Zapisniki, poročila in drugo gradivo Tržaškega in Istrskega okrožja 1945–1950, t. e. 48, a. e. 1516, Industrija na ozemlju jugoslovanske cone STO-ja (1949), str. 1.

4 AS 1589/IV CK ZKS, t. e. 1558, Zapisniki in poročila OK ZKS Celje, Črnomelj, Gorica, Kočevje, Koper, 1954, Kratek pregled družbeno gospodarskega razvoja Slovenskega Primorja, str. 1.

5 AS 1589/III, t. e. 48, a. e. 1516, Industrija na ozemlju jugoslovanske cone STO-ja (1949), str. 2.

zlasti prosvetna inteligenca, lastniki podjetij in večji obrtniki (Titl 1961: 18). Na ta problem je že poleti 1945, ko je Lidija Šentjunc opozorila na pobege profesionalcev v takratno cono A, postal pozoren tudi CK KPS.⁶

Potreba po novi delovni sili je torej obstajala tudi takrat. Jugoslovanska država oziroma Slovenija takrat sicer ni imela prav veliko proste delovne sile, ki bi jo lahko administrativno napotila v Koprski okraj. Po informacijah, s katerimi je takrat razpolagal CK ZKS, je bilo v celi Sloveniji samo 3316 ljudi, t. i. »odvišne delovne sile«, ki niso bili razporejeni na delo.⁷ Do leta 1954 je bilo investiranje v cono B zaradi nerešenega vprašanja suverenosti nezanemarljivo tveganje. Če bi ozemlje na koncu pripadlo Italiji, bi to za Jugoslavijo, ki jo je bolj kot kadarkoli pozneje pestilo pomanjkanje praktično vsega, pomenilo velikansko gospodarsko škodo. Delovne sile je takrat povsod primanjkovalo. Če bi množično naseljevali delavce iz notranjosti, bi nastopilo posebno tveganje, namreč nevarnost, da bi ti prebegnili v sosednjo Italijo. Razumljivo nam takratni dokumenti poročajo predvsem o razmislekih, kako bi bilo mogoče bolj mobilizirati oziroma izkoristiti lokalno delovno silo.

V gradivu Tržaškega okrožnega komiteja KP JK (takrat KP STO) za leto 1949 je podatek, da je bilo v Koprskem okrožju takrat zaposlenih 10.165 oseb, od katerih jih je 1250 delalo v Trstu. Po mnenju Gospodarskega odseka (najverjetneje organa KP STO) bi bilo mogoče bazen razpoložljive delovne sile razširiti tako, da bi pritegnili 400 delavcev, ki so takrat delali v Trstu, 600 oseb ženskega in 400 oseb moškega spola s podeželja, navsezadnje pa še 200 ljudi iz obalnih mest. Imenovani odsek je zlasti opozarjal, da v mestih obstaja »velika rezerva delovne sile«, ki se noče vključiti v delo, ker naj bi dobivala podporo iz Trsta.⁸ V tem kontekstu je treba obravnavati tudi mnenje Okrajnega komiteja KP STO Koper iz leta 1950, da enoletni plan v okraju zahteva »ogromno nove delovne sile«, kot pa je razvidno iz njihovega poročila, so rešitve iskali v boljšem organiziranju delovnih (»frontnih«) brigad, ki so črpale iz lokalnega prebivalstva.⁹

V dokumentih iz prvih povojnih let ni sledi o zamislih, da bi dodatno delovno silo iskali v notranjosti Slovenije ali drugih delih Jugoslavije. Možna izjema je slovensko ozemlje, ki je bilo leta 1947 priključeno Jugoslaviji. Za Goriško so se takrat na najvišji politični ravni začela pojavljati razmišljanja o gospodarski integraciji v Jugoslavijo, ki so vključevala tudi mobilizacijo »prostovoljnega dela« in »mladinskih brigad«, za kar sta bila odgovorna Boris Kraigher in Ivan Maček – Matija, čeprav tudi v tem primeru ni jasno, ali so imeli v mislih predvsem lokalno populacijo ali pa morda tudi delovno silo iz notranjosti Slovenije.¹⁰ Iz Slovenije so na Koprsko v tistem času poleg vojaštva

6 AS 1589/III, t. e. 1, a. e. 9–12, [Zapisnik seje CK KPS], 3. 8. 1945, str. 7.

7 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 43, a. e. 1454, Dnevne informacije organizacijske inštruktorske uprave CK ZKS, 25. 4. 1950, str. 4.

8 AS 1589/III, t. e. 48, a. e. 1516, Pregled delovne sile v Kopru.

9 Prav tam, Okrajni komite KP STO Koper, Poročilo, 11. 5. 1950, str. 10.

10 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 2, a. e. 24–167, Zapisniki sej politbiroja CK ZKS, Zapisnik seje biroja CK, 9. 7. 1947, str. 2.

prihajali skoraj izključno politični in strokovni kadri (Titl 1961: 22). »Potrebno je poslati še nove ljudi, da kontrolirajo in pomagajo pri delu,« je februarja 1946 na seji CK KPS razmišljal Ivan Maček – Matija.¹¹ Tako so denimo leta 1947 pri izvajanju agrarne reforme domačim aktivistom priskočili na pomoč geometri in administratorji iz Slovenije: 14 geometrov, sedem pravnikov, sedem zemljiškoknjižnih uradnikov in sedem administratork (Čepič 1995: 172).

Agrarna reforma in zadružništvo po sovjetskem zgledu sta bila za Partijo tudi na Koprskem politična prioriteta. Ker to ozemlje takrat še ni pripadalo Jugoslaviji, jugoslovanska zakonodaja tam ni veljala. Ustrezne predpise, ki so narekovali agrarno reformo po jugoslovanskem zgledu, so sprejeli lokalno. Problemi z neustrezno razdelitvijo zemlje, ko se je dogajalo, da družine pridobljene zemlje sploh niso mogle obdelati, ali pa z zanemarjanjem zaseženega tehničnega inventarja in s slabo založenostjo zadružnih trgovin ipd. so bili slej ko prej prisotni po vsej državi.¹² Velika posebnost v primerjavi s preostalo Slovenijo je bil narodnoosvobodilni ideološki element. Slovenski komunisti so namreč ugotavljali, da je fašizem v predvojnem obdobju uničil slovensko zadružništvo, tako da sta bila agrarna reforma in novo zadružništvo tedaj tudi svojevrstna poprava krivic:

Obalni pas, v katerem se nahajajo vsi veliki objekti agrarne reforme, je naseljen izključno z italijanskim življem, ker je fašizem vso dobo vladanja skrbno pazil, da slovenski človek ne bi prišel do morja. Pri dokončni ureditvi agrarnih odnosov je treba stremeti za tem, da se na večjih objektih naseli kolikor je mogoče čim več zdravega slovenskega elementa.¹³

Čeprav dokument iz leta 1949 eksplicitno navaja potrebo po novem poseljevanju Obale, ne pove, od kod naj bi ti novi priseljenci prišli. Pove le, kakšne naj bi bile njihove »kvalitete«. »Zdravega slovenskega elementa« v tistem času niso predstavljali kakršnikoli Slovenci, temveč samo tisti Slovenci, ki so sodelovali v protifašističnem boju ali pa so mu bili vsaj naklonjeni. Zlasti so morali biti do nove ljudske oblasti lojalni v coni B, najmanj s tem, da so hodili na volitve in niso iskali priložnosti za pobeg v Italijo, po idealnih pričakovanjih pa so se morali angažirati za priključitev cone B k Jugoslaviji.

Zastavlja se logično vprašanje, kakšen odnos je imela nova (v prvih letih po vojni še vedno začasna) oblast do italijanskega prebivalstva, ki je jeseni 1945 v Koprskem okraju predstavljajo približno polovico prebivalstva (Troha 2002: 62) in se je v petdesetih letih začelo množično izseljevati v Italijo? Slovenska zgodovinopisna stroka ne govori o tem, da bi oblasti izseljevanje načrtno spodbujale. Nove oblasti so si od vse osvoboditve prizadevale zagotoviti enakopravno zastopanost Slovencev in Italijanov v oblastnih organih. Kot opozarja Nevenka Troha, pa je slovenskim komunistom to

11 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 2, a. e. 24–167, Zapisniki sej politbiroja CK ZKS, Seja CK 21. 2. 1946, str. 1.

12 AS 1589/III, t. e. 48, a. e. 1516, Kmetijstvo Istrskega okrožja (1949).

13 Prav tam: 9.

težje uspevalo, ker so političnoupravne funkcije lahko dobili le politično primerni kandidati, italijansko prebivalstvo pa je novi oblasti nasprotovalo (prav tam). Kot pričajo dokumenti, si najvišji komunistični politiki tega nasprotovanja niso razlagali z nekakšno abstraktno identifikacijo z Italijo, temveč z razrednim interesom, nepremaganim fašizmom in s splošno reakcionarnostjo, kar je bilo povsem v skladu s komunistično ideologijo razreševanja nacionalnega vprašanja, v katerem je bil vselej bistven razredni moment. Po tej ideologiji je bilo logično, da je neprimerno bolje, da neko ozemlje, ne glede na nacionalno strukturo njegovega prebivalstva, pripada socialistični kot pa kapitalistično-imperialistični državi (cf. Troha 1993: 148). Jugoslavija je leta 1945 že naredila prvi korak k socializmu, kar za Italijo vsekakor ni bilo mogoče reči. »Naš Trst = sovjetski Trst,« je govoril Kardelj že leta 1944 (Godeša 2000: 178). Bojan Godeša je v navedeni analizi prepričljivo pokazal, da so slovenski in jugoslovanski komunisti na ideološki ravni brez vsakih težav kombinirali (slovenski) nacionalni in internacionalistični vidik. V tem pogledu je nadvse povedno naslednje stališče Borisa Kidriča iz leta 1946:

Koper in Piran so odločno proti nam in slabost je v tem, da slovenska okolica teh krajev ni kompaktno naseljena. Mi moramo čimbolj razbiti kompaktnost obale, odnosno njen italijanski izgled. V Kopru in Piranu so proti nam predvsem iz razrednih interesov in ni mogoče sedaj nič izpremeniti. Napaka je bila, ker proces diferenciacije ni do kraja izvršen. Niso nastopili dovolj energično proti šemi.¹⁴ Okolica mora biti čimbolj aktivna, ne zganjati terorizma ampak z manifestativno močjo vplivati na ta mesta. Naši varnostni organi naj zastražijo vse hiše kjer se zbira in dela reakcija.¹⁵

Podmena Kidričevega razmišljanja je v protislovju med obalnimi mesti in njihovim zaledjem, ki so v ekonomskem smislu zaključena celota, v nacionalnem pogledu pa se cepijo na pretežno urbani italijanski in pretežno (čeprav niti približno v celoti, kot pomembno opozarja Kidrič!) na slovenski ruralni del. Tezo o nerazdružljivosti mest in podeželja je kljub različni nacionalni strukturi tik pred začetkom vojne razvil Jože Vilfan, slovenska Partija pa jo je zaradi »nacionalizma« sprva zavrnila (Godeša 2000: 174). Toda, kot je razvidno tudi iz tega Kidričevega razmišljanja, je šla po vojni še korak dlje, pri čemer se na idejnopolitični ravni ni izneverila marksizmu-leninizmu. Logika argumentacije je bila naslednja: če obalna mesta in podeželje vplivata drug na drugega na ekonomskem področju (družbena baza), bi lahko, in celo morata, tudi na političnem (družbena nadgradnja). Glede na nujnost odpravljanja fašistične raznarodovalne politike in krivic, ki so iz njih izšle, je povsem nesprejemljivo, da imajo

14 Kidrič ima tukaj v mislih Paola Semo, sekretarja piranske sekcije Komunistične partije Italije. Leta 1945 je v okviru KPJK nasprotoval priključitvi večinskega dela Julijske krajine s Trstom in z Gorico k Jugoslaviji in bil zato tudi izključen iz stranke, prav tako je bila v Piranu takrat razpuščena celotna partijska organizacija (Perovšek 1995: 93–94.) Za podatek se zahvaljujem anonimnemu recenzentu/recenzentki.

15 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 2, a. e. 24–167, Zapisniki sej politbiroja CK ZKS, Seja CK, 21. 2. 1946, str. 2.

obalna mesta izključno »italijanski izgled«. Ker pa se v duhu enakopravnega odnosa med narodi, ne glede na zločine političnih elit in reakcionarnega značaja buržoazije, italijanske narodne skupnosti ne sme diskriminirati, se ne sme »zganjati terorizma«, ampak svoj vpliv širiti samo z »manifestativno močjo«, vendar ne proti Italijanom nasploh, temveč samo proti njihovi reakciji. Priseljevanje slovenskega življa v obalna mesta in v njihovo neposredno zaledje je tedaj nujno in legitimno ter ne ogroža italijanske narodne skupnosti.

Zataknilo se je v praksi. Politbiro CK KPS se je leta 1949 pritoževal, da so seje okrožnega komiteja KP STO Koper v italijanskem jeziku, in to kljub temu, da je Italijan samo organizacijski sekretar, da se v Kopru 60 odstotkov vseh publikacij tiska v italijanskem jeziku, 34 odstotkov v hrvaškem, v slovenskem pa samo v šestih odstotkih; na koncu so okrožnemu komiteju očitali še to, da si ne upa organizirati festivala slovenske kulture.¹⁶ Te opazke nam povedo dvoje: 1) da komunistična oblast ni zatirala italijanske kulture; zanimiv je tudi podatek, da v okrožnem komiteju sicer ni italijanskih članov, je pa Italijan organizacijski sekretar, kar je bila visoka funkcija; 2) Partijo je kljub temu še vedno motil »italijanski izgled« mesta.

Meja med »manifestativno« in dejansko močjo, ki je vključevala tudi nasilje, se je usodno zabrisala aprila 1950 med volitvami v Okraju Koper. Volitve v ljudske odbore so bile po eni strani v coni B drugačne kot drugod po Sloveniji, saj sta poleg Slovensko-italijanske ljudske fronte vsaj formalno nastopili še Socialistična stranka STO (SS STO) in Krščansko-socialna skupina (KSS), enake kot drugod v Jugoslaviji pa v tem, da je bil cilj oblasti predvsem v zagotovitvi visoke volilne udeležbe. »[S]vetovna reakcija [je] spremenila oz. hotela spremeniti značaj naših administrativnih volitev v politične volitve [...]«, se je glasilo poročilo Sekretariata OK KP STO Koper.¹⁷ Po takratnem razumevanju so »politične volitve« pomenile glasovanje, katerega izid bi vsaj teoretično lahko postavil na kocko pridobitve narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije, v primeru Koprškega okraja potencialno vrnitev raznarodovalne politike na škodo Slovencev in izničenje agrarne reforme, odprave kolonata in nacionalizacije, takrat pa tudi že napore za uvedbo delavskega samoupravljanja.

Ker politične elite in buržoazija v zahodnih državah niso dopustile spremembe družbenega sistema (ekonomski in vsi tisti odnosi, ki iz njih izhajajo po avtomatizmu poenostavljene sheme o »bazi« in »nadgradnji«, tudi mednacionalni!) preko parlamentarnih volitev (diktatura buržoazije, ki je v korist manjšine), si kajpak nekaj podobnega ne sme dovoliti niti socialistična država (diktatura proletariata, ki je v korist velike večine). Iz tega je sledilo, da ljudska oblast v coni B na volitvah niti simbolično ni dovolila nastopa tistim političnim skupinam, ki bi nasprotovale priključitvi cone Jugoslaviji. Čeprav sta bili SS STO in KSS lojalni ljudski oblasti, Nevenka Troha celo ocenjuje, da sta bili krinka – zgolj videz demokratičnih volitev (Troha

16 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 2, a. e. 24–167, Zapisnik seje politbiroja CK KPS z dne 20. 9. 1949, str. 1–2.

17 AS 1589/III, t. e. 48, a. e. 1516, Okrajni komitej KP STO Koper, Poročilo, 5. 5. 1950, str. 1.

2002: 66), je njun nastop za to oblast najbrž pomenil izsiljeno koncesijo, kot pritisk »svetovne reakcije«.

Glede volilne udeležbe Nevenka Troha opozarja na dvoje različnih poročil: po mnenju oblasti je bila udeležba množična, druga poročila pa vsebujejo podatke o veliki volilni abstinenci v obalnih mestecih z večinskim italijanskim življem; oblasti in njeni aktivisti so jo v poznih popoldanskih urah volilnega dne popravili šele s hudimi pritiski, z grožnjami in celo s fizičnim nasiljem (prav tam). Čeprav so oblasti med volitvami dosledno govorile o razrednih nasprotnikih in reakcionarjih ter poskrbele, da so bili v organih ljudske oblasti ustrezno zastopani Italijani, je »diferenciacija«, o kateri je govoril Kidrič leta 1946, po volitvah leta 1950 precej bolj dosledno potekala na nacionalni kot na razredni ravni. To ni bil cilj komunističnih oblasti. Res je, da Koprškega okraja v tem času niso zapuščali samo Italijani, temveč tudi Slovenci in Hrvati, a na koncu vendarle ostaja nesporno dejstvo, da je Koprski okraj od oktobra 1953 do začetka leta 1958 zapustila skoraj celotna italijanska narodna skupnost; skupaj, ne glede na narodnost, je takrat odšlo 16.062 oseb (prav tam: 73–74).

V tem procesu je nujno treba upoštevati, da narodne skupnosti v Istri niso bile monolitne. Slednje sicer velja za vse narodne skupnosti. Narodnost ni prirojena človekova lastnost, niti negibna družbena danost – usoda, ki pač doleti posameznika enkrat za zmeraj, ampak je vpetost v različne institucije (kulture, politike, jezika itd.), ki se v zgodovinskih dogodkih in procesih spreminjajo, predvsem pa nimajo vselej enako pomembne funkcije za ljudi, ki jih zajemajo. V stabilnih obdobjih, tako v kapitalizmu kot socializmu, so si lahko ljudje celo privoščili, da so na te institucije vsaj začasno »pozabili« in se močneje identificirali z ožjimi skupnostmi, kot so bile vasi, soseske, delovni kolektivi, glasbene skupine, subkulture ipd. Kot opozarjajo novejši raziskave, so bili omenjeni procesi v Istri zaradi fašistične raznarodovalne politike, druge svetovne vojne in politične turbulence (neposredni vpliv hladne vojne) ter težkega povojnega ekonomskega položaja prebivalstva zlasti intenzivni. Izbrati je bilo treba nacijo. Ljudje so se bili večkrat prisiljeni opredeljevati o tem, kaj so. Po pariški mirovni pogodbi (1947) in londonskem memorandumu – Spomenici o soglasju (1954) so imeli ljudje možnost izselitve v Italijo na podlagi občevalnega jezika in starega italijanskega državljanstva. Mnogi so se odločili za italijansko »opcijo« iz povsem pragmatičnih razlogov (prim. Gombač 2005; Panjek 2011: 12–13).

KONKRETNE ZAMISLI ZKS GLEDE PONOVNE POSELITVE KOPRSKEGA OKRAJA V LETIH 1953–1965

Do srede petdesetih let je po raziskavi Jureta Gombača na Koprsko iz notranjosti Slovenije prišlo okoli 15.000 ljudi (Gombač 2005: 89),¹⁸ kar ni bil majhen priliv. Iz moje

18 Julij Titl navaja, naj bi se do leta 1954 na Koprsko priselilo 2594 ljudi, neposredno po letu 1954 pa 12.421 (Titl 1961: 22).

raziskave je razvidno, da dokumenti vodilnih, nadzornih in administrativnih organov ZKS temu pojavu niso posvečali posebne pozornosti. Prvi dokument na temo priseljevanja na Koprsko, ki nedvoumno, tj., ne več samo načelno, govori o potrebi pritegnitve ljudi na Obalo, je iz leta 1953, ko se je v Ljubljani OK ZKS Koper sestal s predstavniki CK ZKS. Na tem sestanku je Boris Kraigher povedal, da se bodo ljudje v Koper priselili, če bodo tja usmerili dovolj gospodarskih investicij. V mislih je imel predvsem ljudi s Krasa in iz drugih krajev Primorske, tistih, ki so prihajali iz notranjosti Slovenije pa ni omenjal. »Odnos do teh ljudi pa mora biti tak, da se ustvari čim širše možnosti za njihovo delo.«¹⁹ O tem, kdo so bili najprimernejši kandidati za priselitev, je bila še bolj jasna Cvetka Vodopivec, ki je leto pozneje na sestanku OK ZKS Gorica navajala Kardelja, da je Koper »potrebno razvijati v takem obsegu, da se zaposli delovna sila teh predelov«.²⁰

France Perovšek je na sestanku CK ZKS z OK ZKS Koper bolj ali manj ekonomsko-socialno funkcijo priseljevanja dopolnil s funkcijo poprave krivic iz preteklosti: »Naseljevanje Slovencev v ta mesta in zaledja je pravzaprav popraviljanje škode iz časa denacionalizacije.«²¹ Kraigher pa je ob tej priložnosti povedal še nekaj pomembnega. Ker je šlo za čas uvajanja delavskega samoupravljanja, kar je takrat pomenilo predvsem postopno decentralizacijo gospodarstva, je poudaril, da je treba »konkretne naloge« reševanja gospodarske politike, ki jo sicer sprejemajo politični forumi, prepustiti »gospodarskemu aparatu oz. podjetjem«.²² To je v praksi najverjetneje pomenilo, da so se morali poslovodni organi tovarne Ampelea v Izoli, v kateri se je v letih 1954–1956 zamenjal celotni kolektiv (odšli so vsi Italijani),²³ znajti predvsem sami. Povedano drugače, pritegnitev nove delovne sile, ki je vključevala tudi njeno priselitev, je bila v veliki meri njihova lastna skrb.

O pritoku delovne sile iz notranjosti Slovenije, pa tudi iz drugih delov Jugoslavije, so forumi ZK govorili tudi v kontekstu t. i. »kranjščine«, tj. konfliktov, predsodkov, v skrajnih primerih pa celo šovinizma do priseljencev. Jure Gombač se je dotaknil tega problema, ko je navedel poročilo komisije CK Ljudske mladine Slovenije iz leta 1954, ki se je seznanila z »istrskim šovinizmom«; avtohtone prebivalce so motili novi prišleki iz Slovenije, ki naj bi domačinom odjedali kruh (Gombač 2002: 89). Kdo so bili ti ljudje? Po eni strani so bili vir nezaupanja še vedno strokovni kadri, ki so na Koprsko prišli iz notranjosti Slovenije in jih zato ni bilo lahko obdržati. Na skupnem sestanku CK ZKS in OK ZKS Koper so v diskusiji poudarili, da je »Kranjce« težko obdržati zlasti zaradi slabih

19 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 4, a. e. 249, Zapisnik seje s člani Okrajnega komiteja ZKS Koper, 24. 7. 1953, str. 12.

20 AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 1588, Zapisniki in poročila OK ZKS Celje, Črnomelj, Gorica, Kočevje, Koper, 1954, Zapisnik IV. redne seje Okrajnega komiteja ZKS Gorica, 10. 8. 1954, str. 4.

21 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 4, a. e. 249, Zapisnik seje s člani Okrajnega komiteja ZKS Koper, 24. 7. 1953, str. 7.

22 Prav tam: 12.

23 AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 1566, fasc. 195, Zapisniki, poročila in analize osnovnih organizacij ZKS v podjetjih okraja Gorica, Kočevje, Koper, 1956, Konferenca Osnovne organizacije ZK v tovarni Ampelea, 30. 9. 1956, poročilo.

stanovanjskih razmer. Do njih naj bi imeli neprimeren odnos tako Slovenci kot tudi Italijani, »bolj [se jih] kritizira kot druge itd.« »Iredentistična linija je dobila zaveznike celo med nekaterimi Slovenci in sicer na vprašanje antikranjščine.«

Poleg tega naj bi ljudje po prihodu v Koper zapadli »raznim negativnim vplivom«, kot na primer »švercu, politični mlačnosti itd.«.²⁴ Rudi Avbelj pa je ob drugi priložnosti leta 1954 kritiziral OK ZKS Koper, češ da so se tako rekoč vsi, ki so na Koprsko prišli iz Slovenije, pritoževali zaradi očitno obojestranskega neprimernege odnosa. Prišleki naj bi lokalnim kadrom hoteli »pamet soliti in držati v svojih rokah«. Omenjeni so stari komunisti in celo španski borci. Avbelj ni bil zadovoljen z akcijo OK ZKS Koper proti »antikranjščini«. Izključitve iz Partije zanj niso bile dovolj. Na živce mu je šlo zabavljanje, češ da v Kopru obstaja društvo mariborskih direktorjev, »Maribor na morju«. »Po našem mišljenju to niso vici,« je sklenil Avbelj.²⁵ »Antikranjščina« pa z Avbeljevo intervencijo ni bila odpravljena. Na partijski konferenci okraja Koper, ki je bila leta 1956, se je tako ponovila ocena, da se še naprej »vodi borba proti novodošlim«, Izola pa naj bi uživala sloves »Maribora ob morju«. Kljub tem kritikam pa se ne zdi, da bi bil boj proti »antikranjščini« resna prioriteta komunistov. Zapisnik seje sekretariata OK ZKS Koper, ki je bila nekaj dni po portoroški konferenci in je obravnavala neposredne naloge, problema »antikranjščine« sploh ne omenja.

Kljub temu v petdesetih letih ni šlo več samo za strokovni kader, temveč tudi za običajne ljudi, ki so se zaposlili kot industrijski delavci. V izolski tovarni Arrigoni so leta 1956 poročali o ogromnem dotoku nove nekvalificirane delovne sile, ki so »v podjetje prinesli tudi miselnost zaostalega drobnega proizvajalca z vasi«. Slabih deset let pozneje so na Občinskem komiteju ZK Koper obravnavali podatek, da se je v občini zaradi zaposlitve leta 1963 prijavilo 2880, leta 1964 pa 2690 ljudi iz drugih jugoslovanskih republik. Problem te delovne sile naj bi bil v pomanjkljivi poklicni izobrazbi, nediscipliniranosti, slabi vključenosti v samoupravljanje, zlasti pa fluktuacija – leta 1964 naj bi zamenjalo delo oziroma odšlo drugam 2720 ljudi. Iz zapisnika je razvidno, da delovna sila prihaja povsem samoiniciativno. V primeru, ko dela ne dobijo, naj bi se pritoževali, da jih v Sloveniji pač nočejo zaposliti. Prav tako je iz zapisnika razvidno, da naj bi za politično integracijo teh ljudi skrbela predvsem podjetja.²⁸

24 AS 1589/III, CK ZKS, t. e. 4, a. e. 249, Zapisnik seje s člani Okrajnega komiteja ZKS Koper, 24. 7. 1953.

25 AS 1589/IV CK ZKS, t. e. 1558, Zapisniki in poročila OK ZKS Celje, Črnomelj, Gorica, Kočevje, Koper, 1954, Zapisnik seje sekretariata OK ZK Koper, 3. julij 1954, str. 7.

26 AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 1571, fasc. 201, Zapisniki in poročila okrajnega komiteja ZKS Koper, 1956, Zapisnik I. konference Zveze komunistov okraja Koper, Portorož, 22.–23. februar 1956, str. 17.

27 Prav tam, Odgovori na vprašanja v zvezi z anketo v tovarni Arrigoni v Izoli, str. 4.

28 AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 1664, a. e. 173, fasc. 455, Občinski komiteji ZKS Kočevje in Koper, 1965, Zapisnik seje Občinskega komiteja ZKS Koper, 28. 5. 1965, str. 6.

SKLEP

Leta 1965 je Luka Koper objavila razpis za 30 novih delovnih mest, na katerega se je prijavilo 105 interesentov, od teh naj bi bilo samo pet Slovencev. To je bil čas gospodarske reforme, ki naj bi v samoupravni socializem vgradila tržne mehanizme. V tem »duhu« je na Občinskem komiteju ZKS Koper padla ideja, naj se problem »odvišne delovne sile« ne rešuje z usklajevanjem med podjetji, ampak naj ga rešuje kar Zavod za zaposlovanje, »ki je za to tudi ustanovljen«. ²⁹ Za pričujočo problematiko je to razmišljanje pomemben namig, da so priseljenci v tistem času na Koprsko prihajali precej spontano. Če bi obstajal jasen načrt za njihovo priselitev, problema s prostimi delovnimi mesti gotovo ne bi bilo. V vsakem primeru pa rešitelja ne bi iskali v Zavodu za zaposlovanje, temveč v kakšni močnejši instituciji.

Članek je začela dilema, ali so bile nove poselitve Koprskega okraja načrtovane. Kot sem zapisal, se v dosedanji literaturi v zvezi s tem problemom pojavljata dva različna odgovora, h katerima lahko na podlagi raziskanih dokumentov dodam ugotovitev, da na to vprašanje pravzaprav ni mogoče dati jasnega odgovora. Po postavljeni hipotezi je bil prihod strokovnjakov in političnih kadrov iz notranjosti Slovenije v prvih letih po drugi svetovni vojni nedvomno skrbno načrtovan, toda pri tem je treba upoštevati, da je bilo teh ljudi relativno malo in niso mogli zapolniti populacijske vrzeli, ki je tam nastala po družbenih pretresih. Kar zadeva prihod druge delovne sile iz zaledja primorskih mest in notranjosti Slovenije, Jugoslavije, deloma celo iz Italije, ³⁰ lahko na tej točki raziskave potrdim, da so komunistične oblasti poskrbele za ideološko utemeljitev njihove priselitve in poskušale ustvariti ekonomske razmere za njihov prihod. Ker pa se je v tem času spremenil sam gospodarski model, ki je težil k decentralizaciji sprejemanja ekonomskih odločitev, se je temu prilagodila tudi alokacija delovne sile, ki je ni bilo več mogoče preprosto administrativno razporejati. In vprašanje poselitev je bilo v Koprskem okraju v bistvu vprašanje delovne sile. Priselitve industrijske delovne sile na to območje so bile tako vse od petdesetih let mnogo bolj spontane kot priselitve strokovnjakov iz prvega obdobja.

29 S 1589/IV, CK ZKS, t. e. 1664, a. e. 173, fasc. 455, Občinski komiteji ZKS Kočevje in Koper, 1965, Zapisnik posveta Občinskega komiteja ZKS Koper, sekretarjev osnovnih organizacij ZK ter nekaterih bolj razgledanih komunistov o predvidenih družbenoekonomskih ukrepih in nalogah komunistov v tej zvezi, Koper, 21. 6. 1965, str. 10 in 12.

30 V prvih povojnih letih je v Jugoslavijo prihajalo tudi precej italijanskih delavcev, po nekaterih ocenah okoli 10.000. Prihajali so bodisi zaradi simpatij do jugoslovanskega režima bodisi zato, ker so imeli v Italiji težave zaradi svojega političnega delovanja. Mnogi so po informbirojevskem sporu Jugoslavijo zapustili, vendar ni bilo malo niti tistih, ki so ostali. V Ljudski republiki Sloveniji je bilo leta 1949 1782 italijanskih delavcev in 545 državljanov STO (Troha 2000b: 262–263).

VIRI IN LITERATURA

- Čelik, Pavle (2013). *Stražarji državne meje v Sloveniji (1918–2013)*. Ljubljana: Modrijan.
- Čepič, Zdenko (1995). *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948)*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Godeša, Bojan (2000). »Naš odnos do Italijanov naj bo miren in dostojen, toda nič več«: Nekateri vidiki razpetosti med nacionalnim in internacionalnim med slovenskimi komunisti na Primorskem. *Prispevki za novejšo zgodovino* XL/1, 171–180.
- Gombač, Jure (2005). *Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kalc, Aleksej (2015). Trst kot stičišče prekomorskega izseljevanja pred prvo svetovno vojno. *Dve domovini / Two Homelands* 41, 77–88.
- Kramar, Janez (2002). *Izola 1945–1991*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstvenoraziskovalno središče Republike Slovenije.
- Panjek, Aleksander (2011). *Tržaška obnova: Ekonomske in migracijske politike na Svobodnem tržaškem ozemlju*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Perovšek, France (1995). *Moja resnica: Spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
- Pletikosič, Ivica (2000). Migracije v Piranu med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. *Annales, Series Historia et Sociologia* 1, 217–230.
- Pletikosič, Ivica (2006). Rudnik Sečovlje: Pregled migracijskih gibanj (1950–1970). *Acta Histriae* 2, 299–311.
- Titl, Julij (1961). *Populacijske spremembe v Koprskem Primorju*. Koper.
- Titl, Julij (1965). *Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju*. Disertacija. Koper: Lipa.
- Troha, Nevenka (1993). Stališča Komunistične partije Slovenije (Komunistične partije Jugoslavije) in Komunistične partije Italije o Julijski krajini v letih 1941–1947. *Prispevki za novejšo zgodovino* XXXIII/1–2, 147–162.
- Troha, Nevenka (2000a). Ukrepi jugoslovanskih oblasti v conah B Julijske krajine in Svobodnega tržaškega ozemlja in Italijani na Koprskem. *Annales, Series Historia et Sociologia* 1, 203–216.
- Troha, Nevenka (2000b). Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni. *Prispevki za novejšo zgodovino* XL/1, 255–268.
- Troha, Nevenka (2002). Volitve v Okraju Koper cone B Svobodnega tržaškega ozemlja. *Prispevki za novejšo zgodovino* XLII/3, 61–75.

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Republike Slovenije, AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS).

SUMMARY

“MARIBOR BY THE SEA”: THE LEAGUE OF COMMUNISTS OF SLOVENIA AND THE QUESTION OF THE SETTLEMENT OF THE KOPER DISTRICT 1945–1965

Lev CENTRIH

The article deals with reflections on the settlement of the Koper District after the Second World War. Profound social dislocations after the war caused considerable change in the population structure in the territory in question. Virtually the entire Italian ethnic community, but also many Slovenes and Croats, abandoned their settlements and moved to Italy. Emigration was at its highest level in the years 1953–1958, when around 16,000 people left their homes. The archival materials investigated in our research suggest that the leading political force – the League of Communists of Slovenia (LCS) – never made a detailed plan on how to compensate for the loss of a substantial part of the population. On the other hand, the LCS regularly addressed the issue of a lack of technical personnel in factories and a lack of labour force in general, but it was focused on building a stimulating economic environment to attract workers from the countryside. The new settlements created by the Slovene population in the coastal towns like Koper, Piran and Izola also had a national-liberation function, since they were seen as corrections to the past Fascist injustices. In the first post-war years, the Koper District was mostly settled by professionals and political functionaries, who were later followed by other people from various social strata. According to our hypothesis, the communist authorities systematically encouraged settlement only during the first period, and later these processes took place more spontaneously.